

ՀԱՅԵՐԵՐ Ի ՀԱՊՈՒՏՈՍԱՆ

— 0 —

Յունուար 20ին Նթովպիոյ կաթողիկոս աւանակապախ հայր Ապուհն Պրտոսը ձկնաւթի հասաւ . տաս օր յետոյ չըլապատեալ երեսունի չափ ուխտաւորներով Մուէզ մէկնեցաւ :

Սրբապան հայրը ազգով խառն է . իբրեւ կըրօնական եպիսկոպոսութեան աստիճան ունի, իսկ Նթովպիոյ մէջ կաթողիկոսութեան պաշտօն կ'ը կատարէ, որովհետեւ հոն կրօնական լիազօր եւ ամենաբարձր ներկայացուցիչն է : Եզրպոստ մեկնեցաւ խառններու կաթողիկոս սրբապան հայրը այցելելու . անկից ուխտի պիտի երթայ Նրուստղէմ եւ պիտի վերադառնայ իր կաթողիկոսութեան աթոռն Ապտիւ-Ապպա, Նթովպիոյ մայրաքաղաքը :

Յուն, 28ին կիրակին, սրբապան հայրը քաղաքի յունական մատուռին մէջ սուրբ պատարագը ունկընդրեց, ունչ չորս դաւանանքի բարեպաշտներ, հայ, յոյն, հապէշ եւ խառն շիրմեաւող կ'աղօթէին :

Պատարագէն յետոյ, սրբապան հայրը հետիւտն ուղեւորեցաւ իր օթեւանը, չըլապատեալ հապէշ եւ խառն տիրացուներով, որոնք խաչ ու դաւաղանքի ձեռնին, ճերմակ ու կարմիր չապիկներու մէջ փաթ թուած, վարդ կուտային քաղաքի նշանաւոր փողոցներուն, երբ կ'անցնէին Մենիլիքի հրապարակէն Մարսէլի փողոցը, որ կ'էր տանէր զիրենց Շէֆրէի պալատը Ականատեսներու քաղմութիւնը մեծ էր : Տեղացիք բնիկներէն ուշ մնացողները շնչասպառ կը վազէին տեսնելու համար այս նորութիւնը : Հապէշները ցնծութեան մէջ էին . խառնները, փառքէն դիտուցած, խաղաղաւորութիւնին չափ չունէին :

Հայերն ալ անտարբէր չէին այս հանդէսին . աչքի կը զարնէր տեղւոյս հին հարուստներէն երեսելի Հայ մը, որ խոնարհաբար սրբապան հօր քայլերուն կը հետեւէր, սակայն ոչ նուազ խաղաղաստանօք քան ու եւ իցէ խառն, աչքերը չուրջը կը պտտցնէր շարուանակ՝ իր վրայ ուշադրութիւն հրաւրեցելով :

Կրօնքն ու կղերը շատ մեծ տեղ ունին Հապէշիստանի մէջ անոնց բարիկամները կրնան ամէն կերպով օգտուիլ . ուստի մեր երեսելի պարոնը գործունէայ մարդ էր, կ'ուզէր որ Հապէշները զինքը տեսնեն այդ ճամբան, սակայն այդ միայն չէր բաւեր, պէտք էր հետեւէր մինչեւ պանդակը, հոն ներսը, ուր ինքը գրեթէ թէ ինչ տեսակ կրնային յանդէլ ձորով թրբօւնչաւ համակրանքներն ու բարեխօսու-

թիւնը, պաշտպանելու համար իր մահամբժմ մանրամասնապէս չաներ :

Այս այն Հայն է որ Շովհաննէս Թազաւորի օրով Նթովպիա հաստատուած ու անոր շորհներուն արժանացած է, երբ Հապէշները Հայոց անուրը հեռուէն կը լսէին ու մեծ աչք եւ համակրանք ունէին զկայ ի այդ հեռուոր կրօնակից եղբայրները, երբ Յոյնը, Հրէան եւ Եզրպոստցին դեռ զրեթէ անմահօթ ու ատելի էին այդ ժողովրդին, երբ միակ տարրը Հայն էր որ այդ երկրի յարաբերութիւնները կը կառաւարտարէր այնպիսի հետ :

Այս օրն ժամանակաւուն Հայն է, որը ուսուսնողի թաւաւը, հայաստանութեան տեսչէն դիտուցած, հայ արհեստաւորն ու վաճառականը կը քաջաւեր, հայազգթականութիւնը հոն շատցնելու կը ջանար, եւ իր տիրապետած հողին մակերեսովը քաղմութիւն Հայերով ծաղկեցնելու հանդէսն ունենալ կը ցանկար երբ վերջապէս երկրին հողւորակներ իշխանութիւնը հայ կղերին յանձնել կը փափաքէր եւ ատոր համար Նրուստղէմի մեր պատրիարքաւորանին հետ բանակցութիւններ կը կատարէր : Թէ ինչպէ՞ս կատարուեցան այդ բանակցութիւնները մեր կղերին հետ ու անպտուղ մնացին, թէ ինչպէ՞ս ընդունելու թիւն կը ցանէին հապէշ ուխտաւորները մեր Ս. Յակոբայ վանքին միջազաններէն, թէ ինչպէ՞ս Հապէշները վերջ ի վերջոյ առանձին եկեղեցի մը շինելու պէտքը զգացին եւ այսօր թէ՛ հոն թէ՛ հոս օրթոտըստութեան մտնեցած, — ասոցք մասնաւորման քաջատրութիւնները կը թողուս աւելի գիտցողներուն . եւ կը բաւականանամ միայն մէկ քանի տեղեկութիւններ տալ Հապէշիստան հաստատուած ժամանակակից Հայերուն վրայ, թէ ի՞նչ դեր խաղացին այդ պատմական հանգամանքներուն մէջ :

Անոնց դերը աննշան է եղաւ . առաջին գործերնին եղած է նախ իրենց ներկայութեամբ յուսախաբ ընել Հապէշները զկայ ի հայ ազգին անոնց ունեցած համակրանքը ջնջելով :

Ներկորդ աշխատանք կարելի եղածին չափ այդ երկրէր մօթ պահել իրենց ազգակիցներուն աչքին, նկարարած են զայն վայրերն, տաք, վատաւորով մէկ խօսքով կատարեալ դժոխք, որպէս զի միայն իրենք օգտուէին այդ երկրէն, կարելի եղածին չափ արգելք հանդիսացած են հայ անհատներու հոն հանձնումն . իսկ պ ստահամար Նթովպիա հանդիպողները շարաշար աշխատացուցած են իրանց հայւոյն, օղտուկելով անոնց թշուառութեանէն, հողով անական գերիներու պէս, ասոնց վարձարեւու, եւ հաղարուսէկ զգուարութիւններ.

յարուցած են ինքնօգնութեամբ աշխատելով ապագայ շինելու մտազրուծիւն ունեցողներուն:

Հայ կղերին Եթովպիա հաստատուելը վնասակար նկատած են, մտածելով թէ մի գուշէ ատիկա գաղթային հոսանք մը բանար Հայոց համար զգալի այս երկիրը եւ հայ արհեստաւորները ու վաճառականները հոն գալով իրենց հարց խնդիրն ուստի պէտք էր այդ հոսանքը արգելել: Իսկ կաթողիկոսը հայ ըլլար թէ յոյն, խփտի թէ երեայ, այդ իրենց համար միեւնոյն էր, քանի որ գիտէին գլուխ ծով, գետնահաւասար ստորնութեամբ ոտք ձեռք պագել ու չափերին պաշտպանել, ինչպէս ատոր կենդանի օրինակը կը ներկայացնէր անցեալ կիբրակի մեր տեսած Մարտէյիւն փողոցի զեբաւանը:

Հասցէչիտանի վաճառականութիւնը կը հասնի տարեկան տասը միլիոն ֆրանքի, եւ կ'արտադրէ փղոսկր, խահուէ, ոսկի, մեղրամետ, կաշի, սիվեթ, եւն. իբրեւ ներմուծում ունի կտակ, մետաքսեղէն, գէնք, աղ, եւ տան ներքին պիտոյքներ որ դեռ նոր կը զարգանան:

Դեռ քսան տարի առաջ Հայերն էին այս արտադրութիւններն արտադրին աշխարհի արհեստանոցներուն հետ փոթող գլխաւոր միջնորդները: Իսկ այդ ամի մը Հայերը չէին կրնար հասնիլ այս ընդարձակ երկրի վաճառականութեան եւ թող կու տային որ այս թանկագին իրերէններուն մեծագոյն մասը փասէր իր տեղը, երբ յոյն թափառականը այցելեց այդ երկիրը եւ գտնելով ընդարձակ հող գործերու կապուեցաւ անոր հետ, ապա հրէայն, ճուրջ պացին եւ Հնդկը, ամէնէն ալ քաջալերուեցան այդ նորալարթ երկրի նախնական մարդիկէն: Գրեթէ, օրով հետեւ. վաճառականութիւնը զարգանալով անոնց ալ կեանքը կը յեղաշրջէր եւ երկրին կենդանութիւն կուտար:

Այնպէս մերիները ապուշ անհետատեղութեամբ, նախանձելով իրենց ազգակիցներէն, տեղի տուած եղանակի վտանգաւոր ու աւելի հսկայ գաղթականային արշաւանքի մը, եւ կարճ ժամանակի մէջ այդ օտարազգիներէն մէկէ աւելի հարուստներ երեւցան, որ այսօր տասը միլիոնէն աւելի հարուստ թիւն ունին. առաջը կազմակերպեցին ու կաշկերդեցին վաճառականութիւնը իրենց ափերուն մէջ, եւ թողուցին Հայերը շատ համեստ ու խղճուկ հարստութիւնով մը սահմանափակուած, մրցման մէջ վերջնականապէս յաղթուած, ձեռնախափ ու յուսահատ:

Մեր ամենէն հզօր մրցակիցները եղած են Յոյները. ասոնք չոյած ու չանասիրած են Հայ-

պէշներու կրօնքը, ու զանոնք օրթոտոքսու թեան գիրկը քաշած են, երբ մենք զանոնք կը հեռացնէինք ու մէջակերինս անդունդներ կը բանայինք, անոնք յաադործած են նաեւ Ռուսոյն անուէր այս կազմերուն մէջ, ինչպէս առհասարակ Յունաց սովորութիւնն է՝ Ռուսոյն հզօրութիւնէն իրենց հաշուոյն պարծնելու միամիտ ժողովուրդներին ատով օգտուել: Միւս կողմէն իրենց թաղաւորին ու Միսնիլի կայսեր մէջ բարեկամութիւն հաստատած են, որ մեծ զարկ տուած է իրենց՝ քաղաքական եւ առեւտրական լայն ասպարեզ բանալու, մեծ աղեցեղութիւններ ձեռք բերելու, ինչպէս կաշի, մեղրամետի եւ աղի մենաշնորը անցեալ տարի եւ այս տարի Յուն մը գնեց 17000 ֆրանքով, ըստ Միսնիլի կայսեր բարեբազուն հրամանին. այդ Յոյնէն զատ ոչ ոք կարող է այդ նիւթերուն առեւտուրն ընել իր տէրութեան մէջ. կային մէկ քանի Հայեր որոնք իրենց գործ ըրած էին ասպարեզ առեւտուրը, պարտաւորուեցան ձեռք քաշել: Իսնչվէն արդէն կեդրոնացած է նոյն Յոյնին ձեռքը, կտան ու փողոսկրն ալ Հրեայ մը բռնած է, որուն հետ ոչ ոք կարող է մրցիլ: ոսկին եւ սիվեթն ալ Հնդկիկները գրաւեցին, որոնց այդ երկրի մշտնեղ հազիւ երեզ չորս տարի կալ, կը ցախմ ըսեալ թէ միայն փերեզակութիւնը մնացած է Հայոց. ան ալ ողորմելի ու տարտամ վիճակի մէջ: Վերջինք վերին Հասցէչիտանիէն եւ կամ նամակները շատ աննպաստ եւ. «Ի՞նչ խառնութիւն լեցուն է ապրանքով, անցեալ տարուան բերածնիս այս տարի ալ չվաճառուեցաւ, Հնդկիկները հրապարակը բռնեցին» կը գրեն:

Ժամանակակից Հայոց միայն միամիտ աղէտութիւնը աչքի առջեւ բերելով, թերեւ չմեղադրէի զիրենք այս մտայնութեամբ թիւնէն, բայց ի՞նչ ժամանակ չար ալ եղած են՝ տգէտ ըլլալէ աւելի: Միշտեւ օտարները նոր կը կազմակերպուէին ու կը ճիւղաւորուէին, ասոնք իրենց կազմակերպուած ու ճիւղաւորուած Société Commerciale Ethiopienne ընկերութիւնը կը քաջաչէին՝ ամէն մարդ իրեն անձնական գրպանը լեցնելու. գո՞ւժ պաշտօնը կատարելով, որով վերջապէս ընկերութեան հիմնադիրը, իրենց բարեբարը, կը սնանկացնէին ու մուրացկանութեան կը դատապարտէին, եւ անոր թշուառ վիճակի մէջ մեռնելուն պատճառ նա անհող հանդիսատեսներ կ'ըլլային:

Բայց հարց է թէ իրենք ո՞ր աստիճան օգտուեցան այս հրէշային ապերախտութիւնէն. իրենցմէ մէկը՝ անպատուաբեր ընթացքով մը չանաջը փնացուցած եւ այսօր վերջին ծայր թշուառութեան դատապարտուած է: Տարին

չբուրած՝ մէկ ուրիշին տնեւն ու գոգեբը , դատական վճռով անօրգի հանուելով ծախուեցան անվճար մնացած պարտքերու փոխարէն եւ ինքը իր սեփական տուները ուրիշի ձեռքով վերստին գնեց , ինքզինքը ճանակ հռչակելէ յետոյ , Այսպէս վերջացաւ Société Commerciale Ethiopienneը որու հետքը այսօր չ'երեւնար :

Այստեղ հաստատուած թանձրամիտ շահամոյնեբու իրայտառկութիւնները զայնթակալութեան կը հասնին , իրենցմէ մէկը հոս ամէն տեսակ խայտառկութիւններ ընելէ յետոյ , վերջերս եւրոպա կը մեկնի քանի մը հարիւր հազար ֆրանքի քրէտի գտնելու յոյսով . իմացուեցաւ որ այցաքարտեր տպագրել տուած է եղբի ֆրանսերէն գրեթով եւ այս վերտառութեամբ՝ Fournisseur de sa Majesté Ménélik II, Empereur d'Ethiopie, եւ վիթխարի կնիք մըն փորագրել տուած : Բայց չկրնալով խարել եւրոպացիները՝ գիմած է մաքսանենգութեան , զարձակալ Մենելիք կայսեր անուով չափազործելով Այս բոլորը իմանալով Մենելիք կայսրը զայրացած է , ինչպէս նաեւ չվրիպելով ֆրանսական կառավարութեան աչքէն՝ կէս ճամբան մնացեր է , անպատուութիւն քերելով նաեւ ձիպութիւնի զփաղղ հազդաթակահարկներուն :

Եթէ ունինք մխիթարութիւն մը այս երկրի մէջ , ան ալ այն է որ մէկ քանի երիտասարդ Հայեր , այս վերջին տարիներու մէջ հոս անտատուելով , հակառակ նախանձոտ թանձրամիտներու իրենց առեւ . զրած բոլոր արգելքներուն , միացնելով իրենց ճարպկութիւնը ինքնօգնութեան ու սեփական աշխատանքի , յաջողութիւն փայլուն գիրքեր շինել :

Կը մաղթեմ որ իրենց յաջողութիւնը բազմապատուի , — եւ իրենց օրինակին ալ հետեւողներ ունենայ , որպէս զի հայ «գործի մարծի մարդ»-ու այդ հին տրպարը ջնջուի աշխուս :

ձիպութի

ՀԵԹՈՒՄ՝

Լըճակի ափին խողովայնից կանգնած ,
Նըրա ջինջ ձոցուժ արջաւնք հմ թափում :
Սիրածս , լըճակ , ափիդ չերեւա՛ց :
Հետքն հմ կորցրել , տես , լաց եմ լինում : —
Ահա խաղացին ջրերը վէտ-վէտ ,
Ջնփեւը քսեց հըսկայ քարափին .
Ջնփեւն ու կոհակ՝ իմ վըշտին անգէտ՝
Ուրախ հզիւալով զարկեցին ափին :

Բե՛ր յոգնած արտիս , հովի՛կ , զով ու բոյր .

Այրել են նըրան սիրոյ խոցն ու ցաւ .

Ինձ թանկ է ա՛յ յ. քան քո քնքուշ համոյր . . .

Բայց հովն ինձանից հեռու սըլացաւ :

Ասողի՛կ , ի՛ր հոգուս ցոլք տուր երկընթից .

Նըսեմ է այնտեղ , չըկայ չող ու լոյս : —

Ասողի՛կը սանեց , թաղեց պայծառ գիծ . . .

Դե՛հ , դարձի՛ր , չընա՛ղ զի փափի արտիս յոյս .

Սիրոյ արւարտս :

Ժընէվ

Գ. ԱՆՈՓԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐՈՆԻԿ

—

Հի՛մնԱրկնԹիթի՛ն ՄԱՐԻՑՆԵ՛ . — Ողբացեալ Լէոն Մարիյեթի եւ իր կնոջ բարեկամները սրտայոյզ գաղափարն ունեցած են այդ երկու պնիւն էականերուն յիշատակը յաւերժացնելու համար , բարեգործական հիմնարկութիւն մը հաստատել . բացած են հանգանակութիւն մը , կազմելու ճամար գումար մը որուն տոկոսովն ամէն տարի աղքատ ուսանող մը , ու եւէ ազգէն ֆրանսական Համալսարանին աշակերտելու միջոց ունենայ :

«Գրեթե՛ կը գրեն հանգանակութեան կազմակերպչները՝ կոչին մէջ զոր ուղղած են Մարիյեթի բոլոր բարեկամներուն , թէ ի՛նչպիսի գատեր անոնց մօտ ջրմը պաշտպանների կը գտնէին . միջազգային խաղաղութեան , կեդոնքութեան ժողովուրդներու պաշտպանութեան , ընկերական արդարութեան , աջօրամուտութեան գէ՛մ պայքարի գատերը : Իրաւունք չունինք մեր բարեկամներուն հաւատարակա սիրելի եղող այս գատերուն մէջէն մին ընտրել եւ անոր ի նպաստ մասնաւորել մեր ձեռնարկը . մեր ջանքը պիտի կորսնցնէր այն նկատարիքը զոր կ'ուզենք տալ անոր , այն է յուշապահպանումը գործի մը որ Լէոն Մարիյեթին եւ իր կնոջը միանգամայն սիրելի ըլլար , մտերմա՛մական գործի մը որ երկուքին ալ անձնատուրութեան դրոշմը կրէր : Արդ , կար վայրկեան մը ուր սրկին Մարիյեթի հրապոյրն ու հաւաքեալտար բարութիւնը կը միանային , նախա՛սիրուած գործի մը համար , գիտունին այս յոյսաւորութեան մտածումին ու գործիչին յամառ ձիգին : Ամէն անոնք որ կըցած են մասնակցել Լէոն եւ Ժան-Մարի Մարիյեթի տանը մէջ չա՛